

2. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації / М.І. Хавронюк : монографія. - К., Юрисконсульт, 2006. - 1048 с.

3. Жалинский А. Введение в немецкое право / А. Жалинский, А. Рерихт. - М.: Норма, 2001. - 760 с.

4. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з відшкодуванням шкоди, завданої державі", реєстр. № 11230 від 18 вер. 2012 р. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=44431. - Назва з екрану.

УДК 343.965.7:343.102

Є.В. Дехтярьов

■ **НАКЛАДЕННЯ АРЕШТУ
НА ПОТОЧНІ БАНКІВСЬКІ РАХУНКИ
ЮРИДИЧНИХ ОСІБ:
ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ
ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ**

У статті розглядаються проблеми кримінальної процесуальної регламентації накладення арешту на поточний банківський рахунок юридичної особи під час розслідування окремих видів злочинів, аналізується слідча та судова практика з цього питання.

Ключові слова: *фіктивне підприємництво, накладення арешту, грошові кошти, банківський рахунок, речовий доказ, об'єкт злочинного посягання.*

В статье рассматриваются проблемы уголовной процессуальной регламентации наложения ареста на текущий банковский счет юридического лица в ходе расследования отдельных видов преступлений, анализируется следственная и судебная практика по этому вопросу.

Ключевые слова: *фиктивное предпринимательство, наложение ареста, денежные средства, банковский счет, вещественное доказательство, объект преступного посягательства.*

The article deals with the problems of criminal-judicial regulation of conducting an imposition of arrest on the current bank account of a juridical person during investigation separate crimes and with analysis of investigation and jurisprudence practice through this question.

Key words: *fictional enterprise, imposition of arrest, monetary means, bank account, material evidence, object of criminal encroachment.*

На сьогодні фінансова система України перетворилась на одну з найбільш привабливих для злочинності сфер. Її інтеграція під виглядом легальних підприємницьких структур до банківського сектору

економіки набула загрозливих масштабів. На превеликий жаль, в умовах широкого використання в механізмах безготівкових розрахунків фіктивних суб'єктів господарювання, досить відчутною стає неспроможність правоохоронних органів на рівних протистояти таким негативним явищам. Особливо це стосується забезпечення відшкодування збитків, бо як свідчать результати ознайомлення з обвинувальними вироками судів – ані державі, ані потерпілим не повертається навіть десята їх частина.

Одним із заходів, спроможних вирішити цю проблему, міг би стати арешт поточних банківських рахунків юридичних осіб. Але, не дивлячись на значну затребуваність, правові підстави таких дій до теперішнього часу є такими, що не відповідають нагальним потребам боротьби з економічною злочинністю. Не змінила існуючої ситуації реформа кримінального процесуального законодавства. Хоча в новому КПК України і був запроваджений концептуально новий підхід до забезпечення недоторканості права власності, проголошений загальний процесуальний порядок накладення арешту також не зміг вирішити всіх проблем, які постають перед правоохоронними органами в ході зупинення операцій по рахунках суб'єктів підприємництва.

Більш того, осторонь проблеми залишилися наукові дослідження. Адже, незважаючи на те, що питанням розслідування злочинів, пов'язаних зі злочинним використанням юридичних осіб, активно приділялась увага В. В. Білоуса, А. Ф. Волобуєва, Р. С. Довбаша, В. А. Журавля, В. В. Лисенка, Л. П. Скалосу́ба, С. С. Чернявського та інших вітчизняних учених, неузгодженість у цій частині кримінального процесуального законодавства із запитами слідчої практики так і не знайшла свого належного доктринального осмислення.

Метою цієї статті є визначення проблеми відсутності чіткої кримінальної процесуальної регламентації накладення арешту на банківські рахунки юридичних осіб й обґрунтування необхідності запровадження відповідного механізму в чинному КПК України.

Згідно з ст. 170 КПК України арештом майна є тимчасове позбавлення підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, можливості відчувувати певне його майно за ухвалою слідчого судді або суду до скасування арешту майна. При цьому, арешт може бути накладено на нерухоме і рухоме майно, майнові права інтелектуальної власності, гроші у будь-якій валюті готівкою або у безго-

тійковому вигляді, цінні папери, корпоративні права, які перебувають у власності підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, і перебувають у нього або в інших фізичних, або юридичних осіб з метою забезпечення можливої конфіскації майна або цивільного позову.

І хоч, як видно з наведеного, чинне кримінальне процесуальне законодавство прямо допускає можливість накладення арешту на банківській рахунок юридичної особи, доводиться констатувати, що зазначений підхід законодавця значно звужує право сторони обвинувачення на застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження. Оскільки арешт у такий спосіб може бути здійснений лише за умови визнання підприємства цивільним відповідачем, тобто стороною, що несе відповідальність за дії працівника при виконанні ним своїх службових обов'язків¹. Фактично, в коло таких відносин можуть бути віднесені лише суб'єкти підприємництва, керівництво якими здійснює реально призначена на посаду директора (засновника) фізична особа. До того ж яка повідомлена в установленому законом порядку про підозру. А що робити у випадку виявлення суб'єкта підприємництва, що містить ознаки фіктивності? Скажімо, зареєстрованого за викраденим документом, що засвідчує особу. Незрозуміло. Крім того, можливість зупинення банківських операцій тільки по рахунках підприємства цивільного відповідача аж ніяк не враховує всієї специфіки початкової слідчої ситуації по економічних злочинах, бо з огляду на швидкість проведення розрахунків та можливість їх здійснення з будь-якого місця за допомогою комп'ютерних систем віддаленого обслуговування "Клієнт-банк", арешт рахунку набуває рис невідкладної процесуальної дії.

Необхідно зауважити, що правозастосовна практика в цьому питанні не зупинилася на місці й пішла своїм власним шляхом. Її ретроспективний аналіз свідчить, що слідчі постійно вдавалися до різних способів вирішення відміченої колізії. Так, починаючи з появи перших фіктивних суб'єктів підприємництва, в діяльності податкової міліції поширення набув механізм, відповідно до якого слідчий визнавав грошові

¹ Згідно ч. 1 ст. 1172 ЦК України юридична або фізична особа відшкодовує шкоду, завдану їм працівником під час виконання своїх трудових (службових обов'язків).

кошти речовими доказами у зв'язку з тим, що вони є об'єктом злочинних дій або нажиті злочинним шляхом, та спрямовував до прокурора подання про накладення арешту на грошові кошти, які знаходяться на банківському рахунку юридичної особи. У подальшому за умови отримання згоди прокурора, відповідне подання розглядалося в суді, який або відмовляв слідчому, або задовольняє його прохання [1, с. 164]. Утім, запропонований порядок навряд можна вважати оптимальним. Оскільки, безготівкові кошти не є індивідуалізованими матеріальними об'єктами, відповідно режим поводження з ними не може бути аналогічним тому, який запроваджений до речових доказів.

Цікаво, що сьогодні наведений прийом аргументації відійшов у давнину. Нині тягар обґрунтування правової підстави проведення арешту активів юридичних осіб перемістився з кабінету слідчого до приміщення суду. В цих ситуаціях орган досудового розслідування на судовому засіданні індивідуально по кожному випадку доводить доцільність здійснення визначеного заходу. До речі, ознайомлення з рішеннями судів у відповідному державному реєстрі свідчить, що вони за одних і тих же умов як задовольняли прохання слідчого, так і відмовляли в проведенні окресленої форми процесуального примусу. Яскраво ілюструють неоднозначність правозастосовної практики такі приклади.

У лютому 2008 року прокуратурою Миколаївської області було порушено кримінальну справу за фактом фіктивного підприємництва. Під час проведення досудового слідства було встановлено громадянина І., за документами якого невідомими було здійснено реєстрацію трьох суб'єктів підприємницької діяльності. В ході допиту І. пояснив, що він не має жодного відношення до діяльності цих підприємств і йому невідомо яким чином відбувалася їх державна реєстрація. Враховуючи ці дані слідчий звернувся до суду з поданням про проведення виїмки банківської документації та накладення арешту на розрахунковий рахунок однієї з таких юридичних осіб. Проте, суд відмовив слідчому на підставі того, що чинне на той час кримінально-процесуальне законодавство не містить дозволу на арешт поточних рахунків підприємств [2]. На противагу цьому, Заводський районний суд м. Запоріжжя під час розгляду подання слідчого про накладення арешту на рахунок ТОВ "Фірма-Люкс-14", засновником та директором якого були особи, невідомі про факт обіймання відповідних посад, з огляду на те, що правоохоронними органами ставиться за мету припинення злочинної діяльності, дозволив блокування рахунку [3].

Загалом ознайомлення з Єдиним державним реєстром судових рішень дозволяє зробити висновок про те, що арешт на банківський рахунок може бути накладений при розслідуванні будь-якого зло-

чинного посягання. Звісно за умови, якщо буде доведено факт набуття безготівкових грошових коштів кримінально протиправним шляхом або вчинення кримінально протиправних дій по відношенню до них. Наведемо лише окремі, проблемні випадки розслідувань, коли слідчі вдавалися до цього процесуального заходу.

Найбільшого поширення арешт банківських активів підприємств здобув під час розслідування протиправної діяльності так званих "конвертаційних центрів". Зокрема, такий спосіб дій є ефективним прийомом припинення діяльності організованих груп, які використовують розрахунки між фіктивними суб'єктами господарювання з метою безперешкодного переведення безготівкових грошових коштів у готівку, вчиняючи тим самим легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; пособництво в ухиленні від сплати податків, а також заволодіння державним майном шляхом безпідставного відшкодування ПДВ з бюджету.

У вересні 2009 року до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 205 КК України було притягнуто учасників організованої групи, які використовуючи фіктивні суб'єкти підприємництва, надавали легально діючим підприємствам послуги з переведення безготівкових грошових коштів у готівку. В ході досудового слідства на банківські рахунки чотирьох підприємств було накладено арешт. Згідно обвинувального вироку суду грошові кошти у розмірі приблизно 600 000 гривень, акумульовані в результаті злочинної діяльності та заблоковані на рахунках, були конфісковані на користь держави [4].

Із започаткуванням ринкових відносин та появи безготівкових розрахунків, фінансова система держави постійно зазнає посягань з боку шахраїв: починаючи від використання фальшивих авізо, закінчуючи незаконними операціями з використанням електронно-обчислюваної техніки (далі - ЕОМ). Не дивно, що за таких умов арешт поточних рахунків юридичних осіб став не тільки засобом відшкодування шкоди, але й єдиною можливим заходом припинення злочинної діяльності.

Невстановлена особа шляхом незаконного втручання в роботу ЕОМ, а саме використовуючи невстановлену IP-адресу та систему дистанційних розрахунків "Клієнт-банк", платіжним дорученням здійснила в якості попередньої оплати за неіснуючий товар перерахування на користь ТОВ "Лігал Сек'юріті" грошових коштів, що належать ТОВ "ІТТ-центр" у розмірі 20 000 гривень. З метою припинення злочинної діяльності та забезпечення відшкодування збитків, суддею на підставі подання слідчого, погодженого з прокурором, було накладено арешт на банківський рахунок ТОВ "Лігал Сек'юріті" [5].

Слід відзначити, що наведений перелік не є вичерпним. Серед суперечливих рішень судів зустрічаються також випадки накладення арешту під час розслідування порушень правил охорони чи використання надр (ст. 240 КК України) – блокування рахунків здійснюється з метою арешту грошових коштів, отриманих за реалізацію від імені юридичної особи незаконно добутих корисних копалин [6]; хабарництва (ст. 368 КК України) – мова йде про випадки, коли розрахунковий рахунок підприємства використовується для акумулювання грошових коштів, які передаються посадовим особам в якості хабара [7]. Як правило, встановити правовий зв'язок підозрюваних – номінальних директорів з окресленими підприємствами неможливо, бо ці юридичні особи так само містять ознаки фіктивності, а їх реальні "господарі" на початковому етапі не відомі.

Як видно з наведеного, незважаючи на значну ефективність, а часом виняткову необхідність, лівова частка дій слідчих з арешту банківських рахунків підприємств, особливо в ситуаціях з фіктивними суб'єктами підприємницької діяльності, здійснюється поза межами закону. Адже в жодному з наведених прикладів юридичні особи на момент звернення слідчого так і не були визнані цивільними відповідачами, насамперед з причини неможливості встановлення особи підозрюваного. У тих же випадках, де підозрюваний був заздалегідь відомий, складність виникала в тому, що він формально ніяким чином не був пов'язаний з діяльністю підприємства. Наприклад, у разі перерахування на підприємство грошових коштів у вигляді хабара посадовій особі державного органу.

Звісно, як вихід з ситуації, що склалася, можна допустити можливість застосування схожих за своєю сутністю правил, передбачених главою шістнадцятою КПК, яка регулює тимчасове вилучення майна. Згідно з ч. 2 ст. 167 КПК України тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей щодо яких є достатні підстави вважати, що вони набулі в результаті вчинення кримінального правопорушення чи на які було спрямоване кримінальне правопорушення. Проте такий порядок дій викликає певні сумніви в своїй правомірності. Так, виходячи з особливостей понятійного апарату використаного законодавцем у відповідній главі та неповного переліку тих процесуальних дій, під час яких може здійснюватися розглядуваний захід, можна зробити висновок, що у вказаних випадках йдеться про можливість обмеження права власності лише на те майно, яке має свій вираз у певній матеріальній формі. Не дарма ч. 2 ст. 170 КПК

України передбачає, що на майно, яке відповідає вищезгаданим критеріям, може бути накладений арешт, якщо воно виступає саме у вигляді речей. У зв'язку з чим можливість застосування цих норм до арешту рахунку підприємства є більше проблемою допустимості в подібній ситуації кримінально-процесуальної аналогії, ніж питанням застосування поширювального тлумачення норм права, причому аналогії, що обмежує права й інтереси учасників кримінального провадження¹. Так, ще М. С. Строгович, наголошуючи на можливості, а іноді й доцільності застосування статті, яка передбачає схожий за умовами випадок, зазначав, що вживання процесуального закону жодним чином не може обмежувати процесуальні права осіб, які беруть участь у справі [8, с. 59 – 60]. Тому, цілком логічно, що арешт банківського рахунку на цій підставі може бути визнано порушенням спеціально-дозвільного принципу правового регулювання ("заборонено все, що прямо не дозволено законом") і викликати визнання таких рішень неправомірними та відповідно отриманих доказів – незаконними.

Резюмуючи викладене, слід зазначити, що, з одного боку, вироблені правоохоронною практикою шляхи накладення арештів на банківські рахунки підприємств, хоч і відповідають положенням окремих нормативно-правових актів, які регулюють банківську діяльність, але їх застосування є вимушеним, відповіддю на відсутність кримінально-процесуальної регламентації та штучним пристосуванням існуючих можливостей закону до вимог боротьби зі злочинністю. З іншого – необхідно пам'ятати, що накладення арешту на грошові кошти, що знаходяться на банківському рахунку підприємства, може блокувати його господарську діяльність. Тому з метою як забезпечення можливої конфіскації майна й цивільного позову, так і виключення ймовірності використання вказаного заходу задля дестабілізації роботи суб'єктів господарювання, сучасна слідчо-прокурорська і судова практика потребує чітких критеріїв, коли накладення арешту на банківські рахунки юридичних осіб є допустимим.

¹ Як зазначає І. Вовк поширювальне тлумачення має місце там, де законодавець передбачив відповідне процесуальне відношення, однак не охопив усіх його видів, дав неповне, невичерпне формулювання положень, що належать до цього питання. Зовсім іншою є ситуація там де виникає необхідність у застосуванні аналогії. Потреба в цьому інституті з'являється тоді, коли процесуальні відношення зовсім не передбачені законом [9, с. 341].

Використана література:

1. Дехтярьов Є. В. Накладення арешту на поточні банківські рахунки під час розслідування злочинів / Є. В. Дехтярьов // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 5. – С.163 – 166.
2. Постановление Центрального районного суда г. Николаева от 11 марта 2009 года. – Режим доступу: <http://www.reyestr/court.gov.ua/Review/3195452>.
3. Постановление Заводского районного суда г. Запорожья от 04 августа 2010 года. – Режим доступу: <http://www.reyestr/court.gov.ua/Review/10666530>.
4. Приговор Центрально-Городской районного суда г. Макеевки от 04 сентября 2009 года. – Режим доступу: <http://www.reyestr/court.gov.ua/Review/4693334>.
5. Постановление Жовтневого районного суда г. Днепропетровска от 22 февраля 2010 года. – Режим доступу: <http://www.reyestr/court.gov.ua/Review/8711810>.
6. Постановление Дзержинского районного суда г. Кривого Рога от 03 июня 2011 года. – Постановление Приморского районного суда г.Одессы от 14 июня 2011 года. – Режим доступу: <http://www.reyestr/court.gov.ua/Review/16710846>.
7. Постановление Жовтневого районного суда г. Днепропетровска от 28 апреля 2009 года. – Режим доступу: <http://www.reyestr/court.gov.ua/Review-5654599>.
8. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. Том 1: основные положения науки советского уголовного процесса / М.С. Строгович. – М.: Издательство "Наука", 1968. – 471 с.
9. Вовк І. Кримінально-процесуальна аналогія та інші правові категорії / І. Вовк // Вісник Львівського університету: Серія Юридична. – 2010. – Випуск 50. – С. 340 – 345.

УДК 343.1(477)

М.О. Карпенко

**ЩОДО ПИТАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВ
СТВОРЕННЯ ЄДИНОГО СЛІДЧОГО ОРГАНУ
В УКРАЇНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ НОВОГО
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ**

Рівень злочинності в Україні напряму залежить від ефективності функціонування органів досудового розслідування, а тому питання удосконалення роботи слідчого апарату на сучасному етапі становлення системи досудового розслідування має першочергове значення. Аналіз наукових положень щодо підстав та механізму діяльності єдиного слідчого органу в державі, практики існування в інших країнах світу дозволить поновому поглянути на проблему доцільності та перспективи створення зазначеного органу в Україні.